

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО- НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Калімбет І. Л.

У статті проаналізовано особливості допиту неповнолітніх під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами неповнолітніх. Зокрема, детальна увага звернута на особливості встановлення психологічного контакту та особливостей використання тактичних прийомів у різних ситуаціях допиту.

Ключові слова: неповнолітні, допит, психологічний контакт, тактичні прийоми.

В статтє проанализированы особенности допроса несовершеннолетних при расследовании корыстно-насильственных преступлений, совершенных организованными группами несовершеннолетних. В частности, подробная внимание обращено на особенности установления психологического контакта и особенностей использования тактических приемов в различных ситуациях допроса.

Ключевые слова: несовершеннолетние, допрос, психологический контакт, тактические приемы.

The article analyzes the features of interrogation of juveniles during the investigation of selfish and violent crimes committed by organized groups of minors. In particular, more attention is paid to the peculiarities of establishing psychological contact and usage of tactics in different situations interrogation.

Keywords: minor, interrogation, psychological contact, tactics.

Розслідування злочинів, як і інша складна діяльність, має свої засоби, способи, методи досягнення необхідного результату. Чим багатший у слідчого цей арсенал, тим менше помилок він допускає, краща якість розслідування, вище розкриття злочинів, надійніший захист прав і свобод громадян. Саме тому удосконалення відомих методів розслідування і пошук нових завжди були ключовими завданнями криміналістичної науки [2, 15]. З метою виконання слідчим свої завдань та функцій законодавцем закріплені відповідні інструментарій, який при цьому використовується, а основним елементом у ньому є відповідна система слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Необхідно звернути увагу на тактичні особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях цієї категорії, оскільки як відзначають дослідники допит є найпоширенішою слідчою дією і за його допомогою добувається найбільша кількість доказів, які дозволяють встановити істину [6, 94]. У результаті проведеного нами анкетування слідчих встановлено приблизний перелік чинників, які впливають на організаційно-тактичні аспекти допиту неповнолітніх осіб, які вчиняють злочини корисливо-насильницької спрямованості та повинні обов'язково враховуватися слідчим:

- час затримання злочинця по відношенню до вчинення злочину (за гарячими слідами, після вчинення одиначного корисливо-насильницького злочину, серії корисливо-насильницьких злочинів);

- кількість затриманих учасників злочинного угруповання неповнолітніх;

- участь у діяльності ОЗУ неповнолітніх корисливо-насильницької спрямованості дорослих осіб;

- наявність у затриманого кримінального минулого

або участь у неформальних молодіжних об'єднаннях із власною субкультурою;

- поінформованість батьків або інших дорослих із середовища неповнолітнього щодо його злочинної діяльності;

- затримання неповнолітнього із знаряддями вчинення злочину і/або з майном здобутим у результаті злочинної діяльності;

- інші чинники, які зумовлені конкретною слідчою ситуацією.

Крім наведених чинників обов'язковим є урахування й інших особливостей, що стосуються допиту неповнолітніх. Загалом, необхідно звернути увагу, що такі особливості: а) законодавчо закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві; б) вироблені слідчою практикою та теорією криміналістики. Щодо першого блоку, то згідно ст.226 КПК України визначено такі особливості допиту неповнолітньої чи малолітньої особи:

- обов'язкова присутність законного представника, педагога або психолога, а за необхідності лікаря;

- неможливість допиту таких осіб понад годину без перерви та понад дві години на день;

- відсутність попередження щодо дачі завідомо неправдивих показань, особами, які не досягли 16 річного віку.

Тактичні особливості допиту неповнолітніх доволі ґрунтовно проаналізовані у криміналістичній літературі, і тому ми звернемо увагу лише на ті з них, котрі можуть бути використані для вирішення завдань даного дослідження. Слушно погодитись із дослідниками, які звертають увагу на те, що незалежно від виду вчиненого злочину та слідчої ситуації перед слідчим постає ряд тактичних завдань необхідних для виконання під час допиту дитини: встановлення психологічного контакту; створення невимушеної обстановки допиту; забезпечення оптимального емоційного стану підлітка; формулювання зрозумілих і педагогічно коректних питань, складання плану допиту; визначення оптимальної його тривалості; вибір способів фіксації показань і т.д [9]. Дещо інший підхід пропонується О.М. Обушенком, який пропонує застосування таких тактичних прийомів допиту неповнолітніх: наведення прикладів із життя осіб, які стали на злочинний шлях у ранньому віці, а саме - перспективу все життя провести за ґратами не досягнувши нічого в житті; викликати почуття аморальності вчинених протиправних дій, які обов'язково повинні бути пов'язанні з роз'ясненням, що не пізно стати на шлях виправлення і що ви, як слідчий, бажаєте допомогти; демонструвати поінформованість, яка, у свою чергу, змусить розповісти неповнолітнього всі обставини справи; роз'яснити, що сприяння слідству дасть передбачену законом змогу пом'якшити або в деяких випадках уникнути кримінальної відповідальності та ін [7].

Заслужують на увагу й такі тактичні прийоми: які заохочують допитуваного до роздумів та дачі свідчень: постановка запитань, котрі дозволяють уточнити, яка саме інформація відома допитуваному за даною справою; нагадування у загальних рисах про подію, що відбулася, уточнення його емоціонального стану, обстановки, умов, за яких формувалися його свідчення; оживлення асоціативних зв'язків з метою відновлення у пам'яті несприйнятних ним факторів і т.п.; спрямовані на створення психологічного дискомфорту для допитуваного при

активній протидії слідству з метою відмови допитуваного від протидії та введення слідства в оману, створення умов про безнадійність таких спроб, використання сумнівів допитуваного у спроможності дотримуватися до кінця обраної ним неконструктивної позиції, раптове пред'явлення найбільш важливих доказів та ін.; які застосовуються у безконфліктних ситуаціях: створення доброзичливої обстановки на допиті, що сприяє дачі повних та достовірних свідчень, оживлення асоціативних зв'язків та надання допомоги у згадуванні сприйнятих допитуваним фактів, постановка уточнюючих питань з метою не допустити у свідченнях прогалин та неточностей та ін.; використовувані у конфліктних ситуаціях: створення на допиті суворої робочої обстановки, котра була б несприятливою для виразу неприязні до слідчого, а навпаки, викликала б повагу до нього; подолання неконструктивної позиції, створення враження про повну поінформованість слідчого про обставини справи; переконання допитуваного у безперспективності конфлікту, суперечок та приховування відомої йому фактів та ін.[4,33]. На нашу думку, наведені напрацьовані криміналістичною наукою підходи загалом можуть бути підтримані та використані під час допиту неповнолітніх, які вчинили корисливо-насильницькі злочини. Водночас, зважаючи на організовану форму досліджуваного виду злочинної діяльності вважаємо за доцільне виокремити й інші тактичні прийоми, які на думку слідчих є ефективними, зокрема:

- розвінчання ореолу привабливості злочинного життя та дискредитація елементів кримінальної субкультури;
- демонстрація достатньої поінформованості слідчого про механізм вчинення злочину та конкретну роль допитуваного у злочинній діяльності;
- пояснення можливості пом'якшення кримінальної відповідальності у зв'язку із співпрацею із слідством;
- створення конфліктних ситуацій та негативного відношення допитуваного до інших учасників організованої злочинної групи;
- неочікувана демонстрація знарядь вчинення злочину чи майна здобутого злочинним шляхом;
- применшення ролі допитуваного у діяльності ОЗУ та пропозиція укладення угоди;

Крім того, необхідно виокремити відповідну систему тактичних прийомів та спеціальних психологічних знань, які повинні застосовуватись під час допиту неповнолітнього у залежності від обраної ним моделі поведінки. Тактичні прийоми проведення будь-яких слідчих дій як криміналістичні засоби отримання показань, зумовлюються психологічними характеристиками особи, з участю якої проводять відповідну слідчу дію. Неповнолітня особа має відмінні від дорослої людини риси, що характеризуються віковими та індивідуально-психологічними особливостями[3]. Як відзначають дослідники використання спеціальних психологічних знань при спілкуванні з неповнолітніми, які становлять оперативний чи слідчий інтерес, відбувається за наступними напрямками: а) вивчення особи неповнолітнього; б) налагодження психологічного контакту з неповнолітнім; в) здійснення психологічного впливу на неповнолітнього; г) оцінки достовірності та правдивості показань неповнолітнього; д) визначення тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій[14]. При цьому, для отримання об'єктивної характеристики підлітка, з яким необхідно працювати, слідчий обов'язково повинен з'ясувати: у яких зовнішніх умовах він перебуває; які стосунки склалися з оточуючим середовищем, зокрема батьками, вчителями, однолітниками тощо; у якому напрямі відбувається розвиток особистості, пізнавальних процесів, самосвідомості; поведінку неповнолітнього тощо[14].

Вивчення слідчої практики дозволяє виокремити такі несприятливі моделі поведінки неповнолітніх підозрюваних, які потребують застосування відповідних тактичних прийомів під час допиту:

а) неповнолітній підозрюваний заперечує свою причетність до вчинення злочину та відмовляється давати показання. У даному випадку слідчому слушно використати такі тактичні прийоми:

- *встановити з неповнолітнім психологічний контакт*. Наведена позиція має пріоритетне значення і у зв'язку з цим, можна підтримати позицію В.Г. Лукашевича, який розглядає допит як спілкування слідчого з допитуваним, у процесі якого на основі психологічного контакту, встановленого шляхом застосування тактичних прийомів керівного впливу, досягається основна мета - отримання повних та достовірних показань[5,136]. У контексті розуміння сутності психологічного контакту ми солідаризуємось з позицією В.Ю. Шепітька, згідно з якою психологічний контакт становить не взаємодію чи взаємовідносини між учасниками спілкування, а найбільш сприятливу психологічну атмосферу, що сприяє взаємодії і встановленню контакту, це певна налаштованість на спілкування[15, 270]. Необхідно відзначити, що з тактичного боку з метою встановлення психологічного контакту слідчий повинен провести первинне оцінювання підлітка, яке, на думку вчених, може бути розділене на два види: а) *візуальне оцінювання*, тобто оцінювання, що ґрунтується на сприйнятті зовнішніх ознак людини (зовнішній вигляд, одяг, вираз обличчя, жестикуляція, хода, голос, особливості мовлення); це оцінювання здійснюється, як правило, при безпосередньому спілкуванні або перед його початком; б) *біографічне оцінювання*, що ґрунтується на даних, які отримані внаслідок вивчення біографії підлітка; під час цього процесу вивчаються усі відомі про об'єкт характеристики, які можуть слугувати джерелом інформації про оцінюваного: дата народження, шкільна успішність, матеріальне становище тощо[14]. Більше того, це не просто тактичні прийоми, а система тактичних і психологічних прийомів, психологічних способів спілкування, взаємний вплив (прогнозований, випадковий) природних і набутих психічних якостей слідчого та інших учасників слідчої дії. З цих позицій можна констатувати, що встановлення психологічного контакту є початковим етапом впливу, який має розгортатися з волі слідчого у процесі проведення слідчої дії і розслідування в цілому для встановлення істини і розв'язання задач кримінального судочинства[11]. Крім того, зважаючи на організований характер злочинів, досліджуваної категорії необхідно звернути увагу й на необхідність вивчення слідчим напередодні допиту матеріалів оперативно-розшукової справи у разі її наявності, оскільки як відзначають вчені, нерідко у розпорядженні слідчого знаходяться далеко не повні дані щодо обставин події. Основне завдання у цій ситуації полягає у тому, щоб визначити методи та шляхи отримання доказової інформації. У даному випадку слідчий повинен уміло використовувати можливості і дані, отримані у результаті оперативно-розшукової діяльності[6].

Здійснивши наведені заходи, на нашу думку, слідчому доцільно сформулювати відповідне внутрішнє переконання щодо правильності обраної тактики надавши відповіді на такі питання:

1) які індивідуально-психологічні особливості має особа і яким чином індивідуальні властивості психічних процесів особи можуть вплинути на її поведінку під час проведення слідчих (розшукових) дій?

2) чи піддається особа психологічному впливу і які прояви в поведінці особи, що мають юридичне значення,

можуть відбуватися внаслідок його застосування?

3) чи здатна особа з урахуванням рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей і емоційного стану розуміти, що стосовно неї застосовується психологічний вплив і які поведінкові реакції у неї може спричинити таке усвідомлення?

4) чи може зашкодити особі застосування до неї методів психологічного впливу та відповідних тактичних прийомів?

5) які методи психологічного впливу та засновані на них тактичні прийоми ефективно застосовувати до особи для вирішення конкретного завдання (подолання протидії процесу розслідування, отримання повної та об'єктивної інформації про обставини справи, допомога у відтворенні забутого тощо)?

6) які поведінкові реакції у особи може спричинити застосування щодо неї тактичних прийомів, заснованих на методах психологічного впливу?[1]

- визначити оптимальні прийоми психологічного впливу. Як відзначають дослідники, оскільки спілкування і взаємовідносини неможливі без психологічного впливу, то слід вважати беззаперечним, що криміналістична (слідча) тактика в теоретичних і практичних рекомендаціях має враховувати наявність такого впливу та працювати на розробку ефективних прийомів і систем тактико-психологічного характеру[11]. На підставі аналізу наукових джерел вчені за спрямуванням класифікують тактичні прийоми психологічного впливу на чотири групи:

- приховування намірів слідчого відносно мети впливу;

- створення в учасників досудового розслідування уявлення про майже повну поінформованість слідчого стосовно обставин вчиненого злочину і наявності доказів, що викривають злочинця;

- створення у певного учасника досудового розслідування уявлення про те, що інші учасники надали правдиві свідчення. У контексті цього, слушно погодитись з М.П. Малютіним, який відзначає, що інтерес у допитуваного (підозрюваного чи обвинуваченого) порівняно краще досягається, коли у справі є декілька підозрюваних. У таких випадках досвідчені слідчі зазвичай акцентують увагу допитуваного на тому, що мовчати або давати неправдиві показання не у його інтересах, так як це ускладнює з'ясування його дійсної ролі у вчиненому злочині, яка може бути значно меншою ніж йому інкримінується. Саме тому у таких випадках спочатку допитують осіб, чия роль у вчиненні злочину є менш значною[6].

- виявлення прихованих об'єктів та осіб, які переховуються[12].

Розглядаючи конкретні прийоми психологічного впливу на неповнолітніх під час проведення допиту, на нашу думку, та виходячи із аналізу матеріалів практики особливу увагу необхідно звернути на такі:

- переконання;

- демонстрацію повної чи достатньої обізнаності слідчого про вчинений злочин та діяльність організованого злочинного угруповання неповнолітніх, у тому числі і демонстрація речових та інших доказів, оскільки підготовлені для пред'явлення на допиті докази, як раз покликані зіграти роль тактичних ударів, спрямованих на руйнування неправдивих тверджень допитуваного;

- часткове повідомлення неповнолітньому інформації щодо ходу розслідування, а також дезінформація неповнолітнього підозрюваного. Як відзначають дослідники у вузькому (фаховому, професійному) розумінні дезінформацію розглядають як спосіб (різновид) психологічного впливу на свідомість людини, засобом якого є інформація, тобто інформаційно-психологічний вплив, що здійснюється шляхом унесення змін до інформації, яка надходить до об'єкта впливу, для формування у

нього хибного уявлення про певні події, факти, явища та завдяки цьому, спонукання його до прийняття рішень вигідних суб'єкту впливу[16].

- демонстрація готовності надати неповнолітньому психологічну та іншу підтримку під час досудового розслідування чи в подальшому, особливо у разі відсутності у неповнолітнього близьких родичів або інших піклувальників тощо.

б) неповнолітній підозрюваний дає неправдиві показання. У контексті цього, необхідно звернути увагу, що треба розрізняти завідомо неправдиві показання та показання, що є неправдивими в результаті помилки. Причинами завідомо неправдивих показань, на думку психологів, можуть бути: особиста заінтересованість неповнолітнього свідка, вплив з боку інших осіб, характер взаємовідносин з учасниками процесу, пережитий психічний стан у зв'язку з допитом, залежність від обвинуваченого чи потерпілого; кругова порука тощо. Причинами показань, що є неправдивими в результаті помилки, є особливості сприйняття та пам'яті, обмежений словниковий запас або неправильне позначення термінів, вплив зовнішніх факторів (засобів масової інформації, інших свідків, чутки) тощо[14]. Необхідно відзначити, що механізм формування завідомо неправдивих показань включає наступні етапи: 1) прийняття рішення про дачу завідомо неправдивих показань; 2) планування змісту майбутнього свідомого неправдивого показання (саме на цьому етапі відбувається формування уявної моделі лжесвідчень, побудова моделі їх повідомлення під час допиту); 3) відбувається завідомо неправдивих показань на допиті[8].

Вивчені нами кримінальні провадження свідчать, що у значній кількості випадків неповнолітні, які вчинили корисливо-насильницькі злочини дають неправдиві показання у зв'язку із впливом на них третіх осіб. Як відзначають вчені участь будь-якої третьої особи під час допиту створює для недобросовісного допитуваного певні переваги: у нього з'являється можливість формального виправданого відволікання під час допиту, штучно збільшується кількість і тривалість пауз під час обдумування відповідей на запитання слідчого, полегшення під час спроби слідчого встановити психологічний контакт. Крім того, наприклад, під впливом захисника допитуванні змінюють свої показання та по іншому пояснюють факти, стосовно яких вони допитувались раніше[6]. Аналітичний огляд матеріалів практики підтверджує, що у значній кількості випадків, негативний вплив на неповнолітніх під час допиту здійснюють батьки. При цьому, форми та мета впливу на неповнолітніх залежать від: а) батькам неповнолітнього було відомо про його злочинну діяльність; б) батькам неповнолітнього не відомо про злочинну діяльність. У першому випадку ключовою метою впливу на неповнолітніх є приховання власної ролі та поінформованості про злочинну діяльність ОЗУ неповнолітніх, особливо у випадку їх можливості притягнення до кримінальної відповідальності як співучасників злочину або за ст.304 КК України.

У другому випадку метою впливу на неповнолітнього допитуваного є створення оптимальних умов для уникнення ним кримінальної відповідальності чи уникнення останньої. У таких випадках після розмов з батьками чи під час допиту неправдиві показання неповнолітніх спрямовані на:

- применшення своєї ролі у структурі злочинного угруповання та під час вчинення конкретних злочинів;

- наклеп на інших учасників ОЗУ з метою звинуватити їх в організації діяльності групи.

У такій несприятливій тактичній ситуації слідчому слушно вжити заходів щодо попередження завідомо неправдивих показань, зокрема: вивчення особистості допитуваного; емоційний вплив; апеляція до релігійних

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

почуттів; постановка запитань у формі приховання реальної мети; виключення відволікання на допиті[8].

На нашу думку, безпосередньо під час допиту слідчим можуть бути використані такі прийоми виявлення та подолання завідомо неправдивих показань неповнолітнього:

- спостереження за емоційним станом допитуваного, а також третіх осіб, які присутні на допиті (батьків, законних представників) та його вербальною поведінкою, що може свідчити про дачу неправдивих показань: невимушена зміна інтонації; вивчення тембру голосу; дотримання пауз під час відповіді на запитання, які не повинні викликати труднощів; надто швидкі відповіді на запитання, які повинні були б змусити допитуваного задуматись; демонстративне підкреслення конкретної інформації під час допиту тощо;

- використання існуючих у злочинній групі конфліктів з метою схилити неповнолітнього учасника групи дати правдиві та викривальні показання.

- демонстрація окремих доказів з метою переконати неповнолітнього підозрюваного у недоцільності надання неправдивих показань;

- пояснення необхідності дотримання правильної громадянської позиції та апеляція до необхідності побудови нормального майбутнього;

- апеляція до осіб, зокрема наведення прикладів з їх життя, які можуть бути авторитетом для підозрюваного тощо.

в) неповнолітній підозрюваний дає неповні показання. Аналіз такої тактичної ситуації допиту потребує звернення уваги на мотиви та причини дачі неповнолітнім неповних показань. Вивчення матеріалів практики засвідчує, що причинами неповноти показань неповнолітніх, які вчинили злочини цієї категорії, як правило є:

- психологічний стрес отриманий неповнолітнім. У контекст цього, необхідно звернути увагу, що стресовий стан неповнолітнього може бути зумовлений: а) самим фактом участі у злочинній діяльності, зокрема у випадку коли особа вперше вчинила злочин; б) безпосереднім фактом чи обстановкою допиту, яка створена слідчим;

- фізіологічними особливостями неповнолітнього, які не дозволяють повністю та чітко відповісти на запитання слідчого чи передати вербальну інформацію щодо події злочину.

Аналізуючи мотиви дачі неповних показань, необхідно звернути увагу на те, що у переважній більшості випадків, неповнолітній підозрюваний дає неповні показання умисно, а основними мотивами є:

- завоювання симпатії слідчого шляхом дачі розгорнутих правдивих показань з утаюванням окремих деталей;

- сподівання на те, що окремі елементи злочинної діяльності не будуть встановлені слідчим, оскільки дача розгорнутих правдивих показань створить у нього переконання щодо відсутності необхідності їх перевірки за допомогою інших слідчих (розшукових) дій;

- створення у слідчого переконання щодо незначної ролі допитуваного підозрюваного у злочинній діяльності.

У криміналістичній літературі зазначається, що усунення неповноти та суперечностей у показаннях свідків, які зумовлені добросовісними помилками у сприйнятті, запам'ятовуванні та відтворенні, вимагає від слідчого, з одного боку знання процесу формування показань і чинників, що на нього впливають, а з другого використання тактичних прийомів, спрямованих на надання допомоги допитуваному в пригадуванні фактів та подій[10]. В інших криміналістичних джерелах зроблено, на нашу думку, вдалі спроби систематизації тактичних прийомів, спрямованих на усунення неповноти в показаннях, зокрема: а) допит з використанням асоціативних зв'язків; б) допит на місці події; в) повторний допит з обмеженням колом обставин; г) поставлення контрольних запитань; д) ознайомлення допитуваного з показаннями інших осіб[13].

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що ми не претендуємо на завершеність аналізу організаційно-тактичних особливостей проведення допиту неповнолітніх під час розслідування злочинів цієї категорії, а запропоновані нами прийоми та алгоритми отриманні у результаті аналізу конкретних кримінальних проваджень щодо злочинів відповідної категорії.

Література:

1. Бишеваць О.В. Шляхи оптимізації застосування психологічного впливу у кримінальному провадженні // Вісник Академії адвокатури України. Число 1., 2013. - С.194-201

2. Густов Г.А. К разработке криминалистической теории расследования // Густов Г.А. Избранное: Статьи. СПб.: Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 2002. - С.15

3. Давидович В. В. Психологічний контакт та засоби його встановлення з неповнолітнім під час допиту [Електронний ресурс] / В. В. Давидович // Наше право. - 2013. - № 2. - С. 125-129.

4. Клим А. М. Криміналістическая методика расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями / А.М. Клим ; под ред. В.Ф. Ермоловича. - Минск, 2000. - С.33

5. Лукашевич В.Г. Криміналістическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования / В.Г. Лукашевич. - К.: Изд-во УАВД, 1993. - 194 с. - С.136

6. Малютин М.П. Тактические приемы в расследовании преступлений. - М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. - 184 с. - С.94

7. Обушенко О. М. Криміналістичне забезпечення проведення допиту неповнолітніх [Електронний ресурс] / О. М. Обушенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2015. - № 1. - С. 395-400.

8. Переверза О.Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання: автореф. дис.... канд. юрид. наук., Х., 2000. - 20 с.

9. Рогатинська Н. З. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи [Електронний ресурс] / Н. З. Рогатинська, Р. М. Мудрак // Право і суспільство. - 2014. - № 5.2. - С. 333-338.

10. Руководство для следователей / под. ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова. - М.: ИНФРА-М, 1998. - С.320

11. Сокиран Ф.М. Психологічний вплив як елемент тактики розслідування // Вісник Академії адвокатури України. - 2011. Число 2. - С.199-203

12. Сорицан Ф.М. Характеристика тактичних прийомів психологічного впливу у криміналістичній діяльності слідчого // Криміналістичний вісник. - 2014. №1. - С.45-52

13. Суворова Л.А. Идеальные следы в криминалистике / Л.А. Суворова. - М.: Юрлитинформ, 2006. - С.83

14. Устинова Н.В., Устинов Д.В. Особливості встановлення психологічного контакту з підлітками співробітниками кримінальної міліції у справах дітей // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2014. Випуск 23. - С.639-651

15. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монография / В.Ю. Шепитько. - Х.: Гриф, 2002. - 349 с. - С.270

16. Шлапаченко В. М. Дезінформація як спосіб інформаційно-психологічного впливу / В. М. Шлапаченко // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. - 2013. - № 2. - С. 78-86.

*Калімбет І.Л.,
викладач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету
Надійшла до редакції: 09.04.2016
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС*